
MENSENRECHTEN

STRAATSBURG FLASH 2004 -OVERZICHT VAN RECHTSPRAAK VAN HET EUROPEES HOF VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS IN 2004¹

FRÉDÉRIC VANNESTE *

HEIDI PANKEN **

1. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (E.H.R.M.) heeft het afgelopen jaar 2004 meer dan 21 000 zaken behandeld die resulteerden in 20 348 ontvankelijkheidsbeslissingen en 739 arresten. Dit betekent een output die 18 % hoger ligt dan in 2003. Het illustreert een tendens die al jaren aan de gang is: de Europese rechtzoekende vindt steeds meer zijn weg naar Straatsburg. Dit betekent echter dat het E.H.R.M. elk jaar een beetje meer geconfronteerd wordt met een nauwelijks te verwerken toevloed aan zaken. In een poging om hieraan te verhelpen, werd het 14de Protocol bij het E.V.R.M. ter ondertekening en ratificatie aan de lidstaten voorgelegd. Dit Protocol dat onder meer de procedure binnen het Hof grondig wijzigt, is nog niet in werking getreden maar heeft al veel inkt doen vloeien. Vooral het voornemen om het Hof klachten onontvankelijk te laten verklaren als er geen "significant disadvantage" ("substantieel nadeel") voor het slachtoffer is, is omstreden. (voor meer informatie zie P. LEMMENS en W. VANDENHOLE (ed.), *Protocol No. 14 and the Reform of the European Court of Human Rights*, Intersentia, 2005, 153p.). Aangezien het Protocol nog niet in werking is getreden, en het nieuwe criterium *a fortiori* nog geen invulling in de rechtspraak heeft gekregen, is het overbodig om in deze bijdrage dieper in te gaan op de gevolgen van het nieuwe ontvankelijkheids criterium. In wat volgt, zullen we enkel een overzicht geven van de voor de Panopticon-lezer belangrijkste

rechtspraak van het E.H.R.M. in 2004. Dit neemt niet weg dat nu al onderstreept mag worden dat de toegang tot het Hof na de inwerkingtreding van het 14de Protocol bij het E.V.R.M. wel eens moeilijker zou kunnen worden.

I. De tenuitvoerlegging van uitspraken van het E.H.R.M.

2. De meest vernieuwende rechtspraak van het E.H.R.M. in 2004 had betrekking op de tenuitvoerlegging van zijn eigen arresten en beslissingen. Tot voor kort gold als algemene regel dat de bindende arresten van het E.H.R.M. louter declaratoir waren: het Hof kon wel een schending van een mensenrecht vaststellen, maar het mocht geen uitspraak doen over de wijze waarop de schending kon worden hersteld. Het was namelijk aan de veroordeelde staat om te beslissen welke maatregelen moesten worden genomen om de schending te beëindigen en om de klager terug zo goed als mogelijk in de situatie van vóór de schending te brengen. In de praktijk kwam het erop neer dat op basis van artikel 41 E.V.R.M. het Hof ook vaak een geldelijke, billijke, genoegdoening aan de klager toekende omdat er slechts gedeeltelijk rechtsherstel mogelijk was volgens het nationale recht van de veroordeelde staat. In de zaak *ASSANIDZE T/ GEORGIË* van 8 april 2004 kwam hier verandering in: de grote kamer van het E.H.R.M. beval in zijn dispositief voor het eerst naast een geldelijke genoegdoening ook expliciet de vrijlating binnen de kortst mogelijke termijnen van de klager die nog steeds van zijn vrijheid was beroofd. Ondanks zijn eerdere vrijpraak op 29 januari 2001 door het Opperste Gerechtshof van Georgië weigerden de overheden van Ajaria, een autonome republiek in Georgië, hem namelijk vrij te laten. Op basis van deze feiten besloot het E.H.R.M. dat er een schending was van artikel 5 (recht op vrijheid) en artikel 6 (recht op een eerlijk proces, dat ook betrekking heeft op de uitvoering van nationale rechterlijke beslissingen). Om de vrijlating op basis van deze mensenrechtenschendingen te bevelen verwijst het E.H.R.M. naar artikel 46 E.V.R.M. Het benadrukt dat de lidstaten weliswaar in het algemeen nog steeds de keuze hebben om onder toezicht van het Comité van Ministers te kiezen welke maatregelen het meest geschikt zijn om

* Assistent Instituut voor de Rechten van de Mens KULeuven

** Beleidsmedewerker Liga voor Mensenrechten

1 De arresten zijn in het Frans en het Engels te vinden in de HUDOC-databank van het E.H.R.M.: www.echr.coe.int

het arrest uit te voeren, maar het besluit dat de aard van de vastgestelde schending (de arbitraire vrijheidsberoving) *in casu* geen keuze laat: de vrijlating is de enige optie. Hoewel het E.H.R.M. verwijst naar de bijzondere omstandigheden van de zaak om zijn bevel tot vrijlating te verantwoorden, is deze beslissing een principesbeslissing met een belangrijke precedentwaarde.

Dit werd bevestigd in een latere zaak van 8 juli van hetzelfde jaar: *ILASCU E.A. T/ MOLDAVIË EN RUSLAND*. Ook hier beveelt de grote kamer van het E.H.R.M. unaniem dat de betrokkenen onmiddellijk vrijgelaten moeten worden. In tegenstelling tot *Assinadze t/ Georgië*, die reeds twee dagen na het arrest van het E.H.R.M. terug op vrije voeten was, blijft het wachten op de vrijlating van sommige betrokkenen in de *Ilascu*-zaak. Het Comité van Ministers van de Raad van Europa, de instantie die toeziet op de naleving van de arresten van het E.H.R.M, wordt hier onmiddellijk geconfronteerd met de politieke moeilijkheden die een dergelijk bevel tot vrijlating door het E.H.R.M. met zich kan meebrengen.

3. Een andere opvallende tendens is de neiging van het E.H.R.M. om het Comité van Ministers duidelijk te maken welke individuele maatregel de meest gepaste lijkt zonder deze maatregel daarom expliciet in het dispositief te bevelen. Zo suggereert het nogal nadrukkelijk in de zaken *SOMOGYI T/ ITALIË* (18 april 2004) en *SEJDOVIC T/ ITALIË* (10 november 2004) dat een nieuw proces of een heropening van het proces in principe de meest geschikte herstelmaatregel is wanneer het recht van de betrokkene om deel te nemen aan een (eerlijk) proces is geschonden. In beide zaken had het E.H.R.M. een schending van artikel 6 vastgesteld omdat de betrokkenen niet formeel op de hoogte waren gebracht van de tegen hen gerichte beschuldigingen. Dit had telkens tot een veroordeling *in absentia* geleid waartegen geen verzet of hoger beroep meer mogelijk was. Hoewel de heropening van het proces niet expliciet door het E.H.R.M. wordt bevolen, zal het Comité van Ministers wel begrepen hebben wat de lidstaat moet doen om het arrest na te leven. Of zoals men in het Frans pleegt te zeggen: à bon entendeur, salut!

II. Politieoptreden bij arrestatie

4. Naast de zaak *Hilda Hafsteindóttir t/ IJsland* die in een volgende paragraaf aan bod komt, lijkt ons vooral *MAKARATZIS T/ GRIEKENLAND* van 20 december 2004 het vermelden waard. In deze zaak diende een grote kamer van het E.H.R.M. zich te buigen over het politiegeweld dat tijdens de achtervolging en arrestatie van Makaratzis was gebruikt. Hoewel de verzoeker de arrestatie overleefde, was het geweld van die aard dat zijn leven in gevaar kwam en de essentie van het recht op leven op het spel stond. Vandaar dat het Hof oordeelde dat artikel 2 E.V.R.M. (recht op leven) van toepassing was. Makaratzis was in de buurt van de Amerikaanse ambassade door een rood licht gereden en had verscheidende politieblokkades genegeerd. De politie was haast onmiddellijk beginnen schieten en had de achtervolging ingezet. Nadat hij enkele ongevallen met gewonden had veroorzaakt, was hij tot stilstand gekomen. Niet alleen de achtervolgende politiemensen, maar ook andere agenten kwamen ter plaatste en vuurden naar de auto. Na zijn arrestatie bleek Makaratzis niet gewaagd. Hij was door meerdere kogels geraakt. Zoals in het bekende arrest *McCann t/ het Verenigd Koninkrijk* (27 september 1995) velde het Europees Hof een genuanceerd arrest. Athene werd in die periode opgeschrikt door terreurdaden tegen Amerikanen. Makaratzis' plotse vlucht doorheen de stad kon de politiemensen dan ook begrijpelijkerwijs de idee geven dat ze met een gevaarlijk individu hadden te maken. Dit verklaart tot op zekere hoogte het intensieve gebruik van vuurwapens en het gebrek aan controle tijdens de achtervolging. Maar het Hof was desalniettemin geschrokken over het chaotische karakter van de actie. Vele agenten waren betrokken bij de arrestatie en schoten mee, maar ze hadden hiervoor geen duidelijke instructies gekregen. Na afloop bleek het onmogelijk om te achterhalen wie precies aanwezig was en wie had geschoten. Het E.H.R.M. besloot uiteindelijk tot een dubbele schending van artikel 2. Enerzijds was het wettelijk kader en de richtlijnen aan de agenten inzake het gebruik van dodelijk geweld ontoereikend. Hierdoor schoten de Griekse autoriteiten tekort in de bescherming van hun burgers tegen - al dan niet intentioneel

- dodelijk politiegeweld. Anderzijds achtte het Hof artikel 2 geschonden, omdat het onderzoek naar de gebeurtenissen van die dag niet had aangetoond welke politiemensen bij de schietpartij waren betrokken en met welke wapens er was geschoten.

III. Voorwaarden voor wettige detentie

5. In 2004 heeft het E.H.R.M. een aantal interessante arresten gewezen inzake artikel 5, het recht op persoonlijke vrijheid. In *MORSINK T/ NEDERLAND* en *BRAND T/ NEDERLAND* (beide van 11 mei 2004) was de verzoeker veroordeeld tot een gevangenisstraf, gevolgd door een 'terbeschikkingstelling met bevel tot verpleging van overheidswege'. Deze beslissing was ingegeven door het feit dat de betrokkene zich weliswaar bewust was geweest van het onrechtmatige karakter van zijn daden, maar er omwille van zijn beperkte mentale ontwikkeling toch niet volledig verantwoordelijk voor kon worden geacht. Na zijn gevangenisstraf was de man echter niet naar een bewaakte kliniek overgeplaatst. Het zou 15 maanden duren vooraleer een geschikte therapeutische omgeving werd gevonden. Gedurende die tijd bleef hij opgesloten in een gewoon huis van arrest. Opnieuw velde het E.H.R.M. een genuanceerd oordeel. Het feit dat de verzoeker na zijn gevangenisstraf niet onmiddellijk werd toegelaten tot een bewaakte kliniek, schendt op zich artikel 5, § 1 E.V.R.M. niet. Het kan de overheid niet worden verweten dat de zoektocht naar een aangepaste omgeving pas na het einde van de gevangenisstraf wordt aangevat. Evenmin kan worden verwacht dat er onmiddellijk een geschikte plaats voorhanden is. Toch achtte het Hof artikel 5, § 1 E.V.R.M. in deze zaak geschonden: een wachtperiode van 15 maanden kan niet meer door de beugel, ook omdat de Nederlandse autoriteiten zich al vele jaren bewust waren van het tekort aan opvangmogelijkheden.

In *HILDA HAFSTEINDÓTTIR T/ IJSLAND* (8 juni 2004) oordeelde het E.H.R.M. over de wettigheid van een administratieve detentie. Een zestal keer was verzoekster door de politie opgepakt voor dronkenschap en agressief gedrag als gevolg hiervan. Na een nacht in de politiecel was ze telkens in de loop van de voormiddag vrijgelaten.

Het E.H.R.M. achtte artikel 5, § 1 (e) wel degelijk van toepassing: "*persons who are not medically diagnosed as 'alcoholics', but whose conduct and behaviour under the influence of alcohol pose a threat to public order and themselves, can be taken into custody for the protection of the public or their own interests.*" Maar de eis van wettigheid van de detentie reikt verder. De voorwaarden voor vrijheidsberoving moeten duidelijk in de nationale wetgeving worden beschreven. Dit was *in casu* niet het geval. De beslissing om iemand aan te houden die door alcohol gevaarlijk gedrag vertoont, was niet in een wet maar slechts door de administratieve praktijk geregeld. Evenmin was de duur van deze detentie duidelijk bepaald. Het Hof concludeerde bijgevolg dat artikel 5 was geschonden.

Ook in *H.L. T/ HET VERENIGD KONINKRIJK* van 5 oktober 2004 stelde het E.H.R.M. een schending van artikel 5 vast. In deze zaak was de verzoeker, die lijdt aan een ernstige vorm van autisme, na een aanval van zelfverwonding in het ziekenhuis opgenomen. Het pleeggezin waarbij de verzoeker al enkele jaren verbleef, wilde hem graag opnieuw naar huis laten komen, maar het begeleidende medische team achtte het in het belang van de patiënt noodzakelijk om hem gedurende een langere periode in het ziekenhuis te observeren en te behandelen. De patiënt zelf was omwille van zijn ziekte niet in staat om duidelijk te maken of hij al dan niet in het ziekenhuis wilde blijven. De opname in het ziekenhuis, die meer dan drie maanden duurde, moest volgens het E.H.R.M. wel degelijk als een vrijheidsberoving in de zin van artikel 5, § 1 (e) E.V.R.M. worden beschouwd. Al die tijd was de verzoeker immers onder de directe controle van de dokters geweest voor wat zijn behandeling, contacten, verblijf en bewegingsvrijheid betrof. De vrijheidsberoving was echter niet wettig in de zin van artikel 5. De volledige controle en beslissingsbevoegdheid over de behandeling van de verzoeker waren in handen van de dokters en er was geen procedurele garantie om zijn recht op vrijheid te beschermen tegen een eventueel foutieve medische diagnose.

Het arrest *GUSINSKIY T/ RUSLAND* van 19 mei 2004 tenslotte is interessant omdat het E.H.R.M. daar tot de conclusie kwam dat artikel 18 E.V.R.M.

samengelezen met artikel 5 was geschonden. Artikel 18 luidt als volgt: "De beperkingen welke, volgens dit Verdrag, op bovengenoemde rechten en vrijheden zijn toegestaan, mogen slechts worden toegepast met het doel waarvoor daartoe de bevoegdheid is gegeven." Dit artikel kan slechts worden ingeroepen wanneer een ander in het E.V.R.M. vermeld recht wordt beperkt, maar het andere recht hoeft niet te zijn geschonden om tot een schending van artikel 18 te besluiten. In deze zaak was Gusinskiy, de grote man van een Russisch mediabedrijf, in voorlopige hechtenis genomen op verdenking van grootschalige fraude. Zijn hechtenis was gebaseerd op een artikel uit het Russische Wetboek Strafprocedure dat toepasbaar is in 'uitzonderlijke omstandigheden'. Tijdens zijn opsluiting kreeg Gusinskiy een aanbod van de minister van Media: de strafrechtelijke vervolging voor fraude zou worden stopgezet, indien Gusinskiy zijn onderneming zou verkopen aan het staatsbedrijf Gazprom. Beide ondernemingen waren in een bittere strijd verwikkeld over schulden die Gusinskiy's bedrijf bij Gazprom had. Het E.H.R.M. zag hierin een schending van artikel 18. De verzoeker werd niet alleen in voorhechtenis genomen omdat er de redelijke verdenking bestond dat hij een misdrijf had gepleegd en dus voor een rechterlijke instantie moest worden geleid (artikel 5, § 1 (c)). Uit de omstandigheden van de zaak bleek dat de voorhechtenis en de strafrechtelijke procedure ook tot doel hadden de verzoeker te intimideren, zodat hij zou instemmen met de commerciële transactie. Dit is ontoelaatbaar. Voordien had het Hof ook al vastgesteld dat artikel 5, § 1 was geschonden: de Russische wet maakte niet duidelijk wat onder uitzonderlijke omstandigheden moest worden verstaan, zodat er onvoldoende bescherming tegen arbitraire detentie werd geboden.

IV. Behandeling van zieke gedetineerden

6. In *GELFMANN T/ FRANKRIJK* van 14 december 2004 klaagde de verzoeker aan dat hij zijn gevangenisstraf moest uitzitten in een gewone penitentiaire omgeving, terwijl hij aan AIDS in een vergevorderd stadium leed. In zijn arrest herhaalde het Hof dat uit artikel 3 geen algemene verplichting kan worden afgeleid om een gedeti-

neerde vrij te laten of naar een ziekenhuis over te brengen, ook al lijdt hij aan een moeilijk te verzorgen ziekte. Essentieel is dat de gevangenisstraf geen lijden veroorzaakt waardoor de inherente moeilijkheden van een detentie worden overschreden en dat de gevangene de nodige medische zorgen krijgt toegediend. Gelfmann werd voldoende medisch begeleid en zijn gezondheidstoestand kon met een voortzetting van de opsluiting worden verzoend. Met andere woorden, de omstandigheden waren vooralsnog niet ernstig genoeg om van een schending van artikel 3 te spreken. Belangrijk voor het Hof is ook de vaststelling dat het Franse recht procedurele garanties biedt: wanneer de gezondheidstoestand van een gedetineerde zou verslechteren, kan hij - telkens opnieuw - een medisch onderzoek vragen en op basis daarvan bij de bevoegde rechterlijke autoriteit de opschorting van zijn straf proberen te bekomen.

Hierbij aansluitend kan melding worden gemaakt van de voorlopige maatregel die het E.H.R.M. begin 2004 heeft opgelegd aan Oekraïne in de zaak *МЗНАЧИКХ*. De verzoeker leed aan een acute vorm van tuberculose en de detentieomstandigheden waren onaangepast aan zijn gezondheidstoestand. Hier was wel sprake van bijkomend lijden en onvoldoende medische verzorging. Oekraïne heeft gevolg gegeven aan de voorlopige maatregel en de man overgebracht naar een ziekenhuis.

V. Eerlijk proces en recht op privacy in strafzaken

7. Ten slotte werden er in 2004 ook verscheidene zaken beslist die betrekking hebben op de manier waarop bewijsmateriaal wordt verzameld en gebruikt. In *VAN ROSSEM T/ BELGIË* van 9 december 2004 stelde het E.H.R.M. voor het eerst een schending vast van artikel 8 E.V.R.M. (recht op privacy) op de enkele grond dat een bevel tot huiszoeking in te ruime bewoordingen is opgesteld. De onderzoeksrechter had een huiszoekingsbevel gedelegeerd aan een officier van gerechtelijke politie "teneinde (...) op te sporen en in beslag te nemen: alle voorwerpen en bescheiden van nut voor het onderzoek." Het E.H.R.M. oordeelde dat een dergelijke delegatie gerechtvaardigd kan worden om redenen van

efficiëntie, maar omgeven moet zijn met bijzondere waarborgen. Het E.H.R.M. besloot dat het gebrek aan informatie in het huiszoekingsbevel over het lopende onderzoek of over de in beslag te nemen voorwerpen *in casu* niet te rechtvaardigen was. Het is namelijk van doorslaggevend belang dat de geveiseerde persoon, of een derde, over voldoende informatie kan beschikken over het onderzoek om hem of haar in staat te stellen misbruiken te ontwaren, te voorkomen of aan te klagen. In deze zaak was enkel Van Rossem zelf op de hoogte van de reden van de huiszoeking. Aangezien hij afwezig was tijdens de huiszoeking, kon niemand nagaan of de onderzoekers zich hadden beperkt tot het zoeken naar de specifieke misdrijven waarvan hij werd verdacht. Bovendien maakte het ontbreken van een inventaris van de in beslag genomen stukken het bijzonder moeilijk om de huiszoeking achteraf te controleren. De inmenging in het recht op privacy was disproportioneel.

In EDWARDS & LEWIS T/ VERENIGD KONINKRIJK van 27 oktober 2004 nam een grote kamer van het E.H.R.M. een eerdere beslissing van een gewone kamer volledig over nadat de regering haar verzoek tot verwijzing naar een grote kamer had ingetrokken. De Britse regering legde zich aldus neer bij de vastgestelde schending van artikel 6 E.V.R.M. in de zaak Lewis en de zaak Edwards. Aanleiding tot de klacht van beide verzoekers was dezelfde onmogelijkheid om aan te tonen dat ze zouden zijn uitgelokt tot het plegen van strafbare feiten. Telkens werd immers informatie over de werkwijze van de undercoveragenten die bij hun arrestatie betrokken waren aan de verdediging ontzegd met een beroep op het algemeen belang. De zittingsrechters konden ter beoordeling van de vraag of de informatie moest worden vrijgegeven wel van de informatie kennisnemen, maar in beide gevallen oordeelden ze dat het algemeen belang de openbaarmaking verhinderde. Bovendien benadrukten de zittingsrechters dat de informatie over de werkwijze van de undercoveragenten de verdediging niet zou helpen. Het E.H.R.M. oordeelde dat het zich niet kon buigen over de vraag of er al dan niet sprake was van uitlokking, aangezien de relevante informatie niet werd vrijgegeven door de bevoegde overheden. Daarentegen acht-

te het Hof zich wel bevoegd om na te gaan of de rechten van verdediging waren gerespecteerd bij de procedure om te beoordelen of er van uitlokking sprake was. Zo dienden het beginsel van tegenspraak en gelijkheid van wapens gewaarborgd te worden. In strafzaken betekent dit dat zowel de vervolgende als de vervolgte partij de kans moeten krijgen om kennis te nemen van, en commentaar te geven op de argumenten en bewijzen die door de tegenpartij worden aangevoerd. Bovendien moet de vervolgende instantie het materiaal waarover hij beschikt, ongeacht of het nu in het voordeel of het nadeel van de verdachte is, aan de verdediging openbaren. Dit recht op kennisneming van relevant bewijsmateriaal is echter niet absoluut. Het E.H.R.M. benadrukt dat geheimhouding gerechtvaardigd kan worden ter bescherming van een individu of omwille van het openbaar belang. Een dergelijke geheimhouding, die de rechten van de verdediging aantast, kan enkel als ze strikt noodzakelijk is. Overeenkomstig zijn vaste rechtspraak laat het E.H.R.M. het aan de nationale rechter over om te oordelen of de geheimhouding van het bewijsmateriaal strikt noodzakelijk is. Het is echter cruciaal dat de procedures om dit na te gaan voldoende tegenwicht bieden om een eerlijk proces te garanderen. In zowel Lewis als Edwards oordeelde het Hof dat dit niet het geval was. Het feit dat de zittingsrechter zich boog over zowel de noodzakelijkheid van de geheimhouding van het bewijsmateriaal als over de schuldvraag, vindt het E.H.R.M. problematisch. Zo kon de rechter bij de beoordeling van de eerste vraag reeds kennis nemen van gegevens die van belang konden zijn voor de beoordeling van de tweede vraag zonder dat de verdediging in staat werd gesteld deze gegevens tegen te spreken. De onduidelijke bewoording van het arrest maakt het moeilijk om de precieze draagwijdte ervan in te schatten. Het lijkt erop dat het E.H.R.M. aanstuurt op een beoordeling door een andere rechter dan de zittingsrechter om na te gaan of de geheimhouding strikt noodzakelijk is. Daarmee zou dan worden voorkomen dat de zittingsrechter over meer informatie beschikt dan één van de partijen.